

Bentről ki

PAPP-ZAKOR ILKA: *ANGYALVACSORA*; URBÁN ÁKOS: *EGY HELYBEN*

Elsőkötetes szerzők esetében mindig él a remény, hogy valami igazán új, frappáns, eddig ismeretlen univerzum teremődik meg, a korábbi hagyományokra valamilyen módon reflektáló, mégis sajátos megszólalásmód révén. Papp-Zakor Ilka *Angyalvacsora* és Urbán Ákos *Egy helyben* című prózakötete mindenképp igazolni látszik ezt az elvárást, mégpedig nem az útkeresés, a szárnybontogatás, hanem az erős, kiforrott próza jeleit mutatva. Mindkét kötet középpontba emeli a társadalomból érthetetlen módon kiszorult embercsoportok megpróbáltatásait. A kirekesztett, szuverenitásukat és életüket féltő emberek küzdenek a megszólalás jogáért, abszurd, szürreális, vagy épp kíméletlenül egyhangú és mozdíthatatlan világukban, miközben kiáltásaik süket fülekre találnak. A távoli, elszegényedett falvak vagy a túlnépesedett nagyvárosok légkörét imitáló, de a hétköznapiak realitásaitól elrugaskodó történetek rálátást nyújtanak valóságunk ellentmondásokkal teli helyzetére.

Papp-Zakor Ilka JAKkendő-díjas kötete elbizonytalanító játékot űz befogadóival, a metaforizált nyelvezet mögött (és által) felfejthető allegorikus és referenciális tartalmak komplex egységbe rendezik a helyenként abszurdításba hajló, szociális érzékenységet és érzéketlenséget tematizáló szövegeket. Elbeszéléseiben bármi megtörténhet, minden a természetesség erejével hat, de épp a szövegekre rátelepedő homogén elbeszélői mód teszi világossá, hogy egy aprólékosan kidolgozott nyelvi konstrukcióba lépünk a kötet olvasásakor. Mindez egyrészt a kötet értéke is, tekintettel hagyományszintetizáló jelentőségére, másrészt csökkenti a szövegek tétjét, azáltal, hogy a szabályszerűségek felszámolásával fellazulnak a novellákat megkötő poétikai fonalak.

A csoda nem irracionális értelemben van jelen a könyvben, sokkal inkább egy tapasztalaton túli világ működésmódozatai felé közelít, a folyton változó lábméret például cirkuszi attrakcióvá válik a *Hélium* című írásban. Az énelbeszélő, egy vak artista (a vakság, a testi fogyatékoság később is visszatérő elemek) szintén kívülálló, marginális helyzetbe sodródott, elszigetelt személy. A mű többnyire ehhez hasonló sors történeteket láttat, rávilágítva a peremre jutás okaira és következményeire is. Bélyeggel vagy hátránnyal élő emberek haláltáncává sűrűsödik a kötet anyaga, miközben a negligáló környezet tehetetlenül vagy legtöbb esetben érdektelenül szemléli az egyéni tragédiákat. Ide kapcsolható az öregség, az idős emberek társadalom szélén, szinte elfeledtként való léte is.

Az időskori perspektíva a gyermeki nézőponttal mutat érzékeny párhuzamot, megalkotva egy felismerésekkel, naivitással és rácsodálkozásokkal teli világot. Ugyankor kérdésessé válik, hogy az *Anyuka* című novellában miért épp az eseményeket marginális helyzetből szemlélő öreg hölgy szólamán keresztül ismerkedünk meg a történetekkel, holott a korlátozott nézőpont nem ezt indokolná. Csak-hogy a kötet tematikus irányait szem előtt tartva mégis legitimnek tekinthető a választás, hisz épp a szűkülő perspektíva az, ami koherensen illeszkedik a többi el-

beszélői szólamhoz. Az *Édesanya könyvesszobája* című történetben egy anya kálváriájának lehetünk tanúi, aki agresszív, elállatiasodott „gyermekeivel” küzd nap mint nap. A novella felkínálja a Nemes Z. Márió legutóbbi, *A hercegprimás elsírja magát* című kötetében megmutatkozó, poszthumán attribútumokkal megjelenített anyaképpel való összehasonlítás lehetőségét. Mindkét szöveg esetében párhuzamot vonhatunk a mitikus megragadhatatlanságba burkolózó világ és a benne élő természeti lények között. A gyermekeit elpusztító és megevő anya megteremtésével a termékenységét reprezentáló anyaképet Nemes Z. száműzi világából. Az *Édesanya könyvesszobája* ezzel szemben a soha véget nem érő küzdelem, a remény lehetőségéből kiindulva esélyt kínál a megtisztulásra. A vadságban tobzódó ösztönlényekként ábrázolt gyermekek archetipikus megjelenítői a barbár, állatias világnak is, míg a civilizációt jelen esetben a gyermekek számára megközelíthetetlen könyvesszoba reprezentálja. Az értelem birodalma végső soron magába zárja a gyermekeket, elnyomva az ösztönembert.

A különböző pozíciókból megszólaló narrátorok ön- és világszemlélete végtelenen megkeseredett és abszurd, problémamentesen illeszkedve a szenvtelen megfogalmazások, szürrealitásba hajló képzetársítások, szokatlan események összekapcsolása által megképzett szövegtérbe: „lehet, hogy ez így is van rendjén, vagy mi undorodunk valakitől, vagy az undorodik tőlünk, ez így természetes” (10.). Csodálatos események láncolatát indítja el egy beteg kislány és a természet harmonikus, szimbiotikus kapcsolata (*Nagyapó kesztyűcskéje*), ami a kötet vissza-visszatérő elemeként rendezi egységbe a vonatkozó történeteket. A *Kaviár* című novellában hasonló végkifejlettel találkozhatunk, ahol a vízbe dobott szerencsétlen hajléktalan halak hínár és iszap kapcsolatában találják meg a végső megnyugvást. Szemléltetővé válhatunk az önmagát vaknak tettető koldus kálváriájának a nélkülözhető nyomorból a pillanatnyi kielégítő élvezeten át a halálig, mely végül egyesíti a természettel. A földöntúli relációk egységbe kovácsolják a különmű és különálló entitásokat, ember-állat-növény eddig ismert harmóniája újraértelmeződik és újrafogalmazódik a történetekben.

A címadó novella már-már hatásvadász jellege folytán kap kiemelt figyelmet. A karácsonyi angyalvadászat következményeként az ünnep elveszíti szakralitását, azáltal, hogy szimbólumát pusztítják el, mégis, a történet szereplői számára értelemeszerű, hogy a novemberi dérral érkező angyalokat le kell vadászni és fel kell tálalni a karácsonyi vacsorán. A tárgyilagos elbeszélői szólam biztosítja az angyalvadászat természetességét, az apró fészekrakó teremtmények elpusztítása nem kegyetlenségként, hanem hagyományként jelentkezik. A szöveg allegorikus, parodisztikus vagy épp blaszfémikus olvasatot is kínál az értelmezők számára. Ismét visszaköszön az ember és a természet harmóniájának kérdése, hisz az angyalt vacsorázó, a könnyével őzeket tápláló ember és környezete számunkra irracionális formációnak tűnik. Papp-Zakor Ilka imaginárius terében más típusú relációk és szabályok működnek, mint abban a világban, melyet ismerni vélünk. Ami nálunk szokatlan, az *Angyalvacsora* univerzumában teljesen konvencionális és megszokott, vagy fordítva. Az összeomlott idegállapot sors története (*Vénasszonyok nyara*), s az elmegyógyintézet helyszíne jól illeszkedik ebbe a világba, mondhatnánk, átmenetet képes teremteni racionális és irracionális között. A józan ész és az örü-

let, a valós és valótlan dichotómiája az intézet miliójében destruálódik a létállapotok közötti oppozíciók és különbségek észrevétlen felszámolódásával. A mitikus, már-már groteszk világ fokozatosan kiíródik a szövegekből, átadva helyét referenciálisan könyebben behatárolható szituációknak. Az *Angyalvacsora* izgalmas történetvezetésű, fikciót és valóságot következetes pontossággal egymásba játszó s nyelvileg alaposan kidolgozott novelláival széles horizontú interpretációs stratégiákat teremt a befogadók számára, egyszerre elgondolkodtató és szórakoztató olvasmányélményt kínálva.

Ezzel szemben Urbán Ákos *Egy helyben* című kötetében egy csendes, háborítatlan univerzumba nyílik bepillantás, mely összeolvad a benne élők hagyományával és berögződéseivel, létrehozva azt a sajátos képződményt, melyet a hétköznapi nyelvhasználók a *falu* névvel illetnek. A falu specifikus térszerkezetében a magán és a kollektív határai elmosódnak, organikus egységként tételezve az egyén és a közösség érdekeit, oly módon, hogy e kölcsönös egymásrautaltság eredményeként megvalósult kapcsolat a szóbeliségben hagyományozódó előírásokban mutatkozik meg. A közösség mindenre kiterjedő figyelme egyszerre normaképző kontrollként és elidegenítő hatású katalizátorként is működik, mesterséges elszigeteltségben tartva a függetlenségüktől elszakított tagokat, de kíméletlenül kivette azt, aki a belső értékektől eltérő gondolkodásmóddal vagy életvitellel bír: „rendbontó hajlamú emberek, akik nem a munkával foglalkoznak, és mindenféle fölösleges dolgon törik a fejüket” (*Falu*, 9.). A falu irodalmi térré formálásában jelentős hatása volt az egyéni tapasztalatnak és élménynek, melyet a szerző is kiemel egy interjúban: „a falu egy sztereotípiákból felépülő tér, ahol valamiféle jellegzetes romlás megy végbe. Ezek a faluképek ellepték a kortárs magyar irodalmat, és engem ez a sztereotíp falukép nagyon zavar. Igyekszem bensőségesebb és számomra hitelesebb falvakat ábrázolni.” (Szmerka Dániel: *Csapatmunka volt*, Litera, 2015. augusztus 31.) A falu mikrovilágának kiterjesztése ugyanakkor elvárásá is szélesedik a történetekben, az ábrázolt világ komplexitásának megragadása szűkségszerűen nagyobb teret enged az események folyásának, a szereplők magatartásának, reflektálva a külvilág mint esetleges befolyásoló tényező jelenlétére.

A kötet belső terét erős enigmatikusság jellemzi, álomszerű pillanatok egymásra rakódása fonja át, s olykor szürreális képzeteivel észrevétlenül meghatározza a valósághoz fűződő reflexiókat. „A templom mögött gömbölyded békák bugyognak a földből. A tornác alatt egy marék bogár a délután.” (*Vizek*, 38.) Tudatosan igyekszik távol maradni a kortárs prózai irányvonalaktól, talán úgy is mondhatnánk, különutas nyelvezetével és gondolatvilágával kísérel meg azoktól elszakadni. Lírai töltetű, a tárgyiatlanítás igényével fellépő fogalmazásmódjával a költészethez közelíti prózanyelvét. Eredendően költői nyelven szólal meg, amely széles mozgásteret teremt a szerző számára, elképzeléseinek foganatosításában nem kényszerül látszathatárokhoz és korlátozásokhoz alkalmazkodni, mindazonáltal a finomra csiszolt, akkurátusan és pontosan megmunkált, olykor mesterkéltséget sejtető szövegvilág határozott befogadói elmélyülést kíván meg.

Urbán Ákos kötete több ponton idéz meg különböző szövegkorpuszokat, legszembeszökőbb mértékben a *Bibliát* és Mészöly Miklós prózáját. A kiűzetés, az árvíz/özönvíz, a halászok/tanítványok motívumainak dekódolásakor jelentéssé

válnak a rejtett kapcsolatok az említett textusok és Urbán Ákos kötetének szöveg-helyei között. Jézus alakjának *saulusi* elbeszéléstechnikával történő megjelenítése különösen közel enged bennünket ahhoz, hogy Mészöly hatását jelentősnek lássuk, ugyanakkor lehetőséget nyújt a kötet cím által is megerősített alapélménye, az állandóság, az egy helyben maradás, a mozdulatlanság és a tehetetlenség ismételt megítélésére: „Milyen álságos belakni egy épített világot! Tornyot emeltek az elhátározásnak, és körülötte élnek. Elég sokan ahhoz, hogy a tömeg megtartsa őket, és kifutva abból a térből, az irány és fal nélküli pusztába vagy a tengerre, semmi mást ne tudjanak tenni, mint pontosan visszaérkezni a városfal alá. Épített toronyban faragott és festett képek, amiket úgy bámulnak, mintha sötétben is látnák. Az ablakok csak megvilágíthatják a kirajzolt gondolatokat, nem kiálthat be rajtuk senki, nem nézhet be rajtuk senki, nem látható meg bennük senki. Körülfalazott termék, védve a horizont tekintetétől.” (*Vizek*, 61.) A külvilág és e bensőséges, zárt tér érintkezése Urbán Ákos kötetében meghatározott, szigorú szabályrendszer szerint történik. A benne élők számára kezelhetlenné, megoldhatatlannak tűnő problémává alakul a megszokott és a szokatlan konfrontációja, a kettő oppozíciójából szükségszerűen adódó konfliktus, a meg-nem-értés és az ösztönszerű távolságtartás. A szuggesztív xenofóbia szélsőségesen periferizált helyzetbe száműzi az idegennek titulált egyéneket, de a kiközösítés, peremre szorítás végletekig fokozása által sem érhető el a hermetikus állapot, a legidillibbnek tűnő világ is magával cipeli a valóban nem kívánatos vagy az önmaga által megbélyegzett egyedeit. „Milttvolnák és háthaegyszerek közé szorulva közhelyekké üresedett” emberek jelenítik meg reményvesztett sors történeteiken keresztül a társadalom létbizonytalanságból eredő félelmeit. Urbán Ákos *letapadtjai* senkinek sem számító, elfeledett életek – akár hajléktalanok, betegek, öregek, kívülállók (romák, migránsok) is lehetnek.

Papp-Zakor Ilka és Urbán Ákos kötetei meseszerű elrendezéssel kísérelnek meg egy olyan világot bemutatni, mely a maga lecsupaszított, a poétikai megoldások szépségillúziójától megfosztott nyelvi teremtettsége révén sem képes az elidegenedtség béklyóiból kiszabadulni. A szenttelen nézőpontok, a különböző, gyakran testen kívüli elbeszélői pozíciók felől szemlélve egy zárt világ igyekszik kitárukolni, hogy a benne rejtőző kincseket néhány avatatlan szem is megcsodálhassa, s talán ezek hatására manifesztálódhatnak a kirekesztett, perifériális helyzetben élő embercsoportok életkörülményeiről, magatartásformáiról megalkotott, társadalmilag konszenzuálisnak tetsző megállapítások. Az *Egy helyben* záró novellájának Mészölytől származó mottója – „de a fiókok sorsa az, hogy a kulcsuk elkalódik” – vezérfonalán tovább sétálva állíthatjuk, a befogadóra vár a feladat, hogy az elkallódott kulcsokat felkutatva, a fiókok mélyéről felfedje ezeket a rejtett jelenségeket. (*JAK+PRAE.HU*)

BÉRES NORBERT